

МАНТИНЕЯ И СПАРТА – ПОБЕДА И ПОРАЖЕНИЕ

MANTINEA AND SPARTA – VICTORY AND DEFEAT

Two of the battles that took place near the ancient city-state of Mantinea were of greatest importance for the history of Hellas – and Sparta in particular, whose army participated actively in both battles. In the first battle, which took place in 418 B.C., the Spartans, by themselves, faced a coalition, comprising the armies of some of the strongest Hellenic city-states. Laconia’s victory led to the restoration of its prestige in Hellas, which became one of the prerequisites for the final victory of the Spartans in the Peloponnesse War.

The second battle, analyzed in this paper, took place in 362 B.C. It too, to a great extent, predetermined the history of Hellas during the several following decades. The Spartans took active part in it once again but this time they suffered a defeat which practically led to Sparta’s transformation from a leading power in Hellas to one of the many powerful city-states claiming the leadership position – but without real chances of success.

Keywords: Mantinea, Sparta, battles, Laconia, defeat.

Две от сраженията, разиграли се край античния полис Мантинея, имат ключово значение за историята на Елада и в частност на Спарта, войските на която вземат активно участие и в двете сражения. В първата битка, състояла се през 418 г. пр. Хр., спартанците се изправят почти сами срещу коалиция, в която влизат войските на едни от най-силните елински полиси. Победата на Лакония довежда до възстановяване на нейния авторитет в Елада, което е една от предпоставките за окончателната победа на спартанците в Пелопонеската война. Втората битка, обект на анализ, се състои през 362 г. пр. Хр. Тя също до голяма степен предопределя историята на Елада през следващите няколко десетилетия. В нея отново спартанците вземат активно участие, но този път те претърпяват поражение, което фактически води до окончателното превръщане на Спарта от хегемон на Елада в един от многото силни полиси, претендиращи за тази лидерска позиция, но без реални шансове за успех.

Един от въпросите, които следва да се разгледат във връзка с така формулираната тема, е защо тези важни сражения се разиграват все край Мантинея. В тази посока се налага първо да се разгледа местоположението на полиса в контекста на стратегическите и политически реалии в Пелопонес. Мантинея се намира в източната част на Аркадия. Тази област заема централната част на полуострова. Тя е една от най-изостаналите и бедни области в Елада, но нейната източна част е сравнително развита. Там се намират три от най-големите и развити аркадски полиси: Орхомен, Мантинея и Тегея. Реално тези три полиса контролират най-прекия и удобен път от Коринт към вътрешността на Пелопонес и по-конкретно към Спарта. Този фактор е един от основните за стремежа на спартанците да упражняват твърд и непрекъснат контрол върху тези полиси. Властта над тази комуникационна артерия позволява на спартанците при необходимост възможно най-бързо и безопасно да прехвърлят своите войски през це-

лия полуостров на север, след което, минавайки през Коринт, да преминат през Истмоса и да навлязат в Централна Елада, където в зависимост от необходимостта могат да провеждат военни операции в Атика, Беотия, а преминавайки през Термопилите – и в Тесалия.

Мантиней се явява и своеобразен кръстопът – от нея при необходимост спартанските войски могат да настъпят в посока Аргос – традиционния враг на Спарта. Друго направление, което представлява интерес за лаконците от гледна точка на стратегията, е на север в посока ахейските полиси, разположени в северозападната част на Пелопонес. Контролът върху тези полиси позволява на лакедемонците да следят ситуацията в Коринтския залив, който е от изключително стратегическо значение за предотвратяване на вражеско нахлуване на полуострова от север. В случай, че противникът реши да прехвърли войските си по вода през Коринтския залив, заобикаляйки Истмоса, който в случай на опасност спартанците охраняват и дори укрепяват изграждайки каменни стени. От Мантиней настъпващите на север спартански войски могат да се придвижат и в западно направление в посока Елида и Олимпия – важен политически и религиозен център, с който лаконците поддържат тесни връзки още от архаичната епоха.

Посочените по-горе стратегически направления са важни за спартанците при реализирането на техните претенции за хегемония в Елада, но в същото време те са от изключително значение и за противниците на спартанците при опитите им да приемат офанзива директно срещу територията на Спарта. Тези стратегически фактори предопределят изключителната важност на Мантиней и обясняват защо в периода VIII–III в. пр. Хр. в околностите на този полис не веднъж се водят сражения.

Историята на Мантиней в периода V – средата на IV в. пр. Хр. е непрекъснат низ от конфликти с лаконците, предопределен от амбициите на спартанците да контролират полиса и естественото желание на мантинейците за свобода. През 385 г. пр. Хр. спартанците обсаждат непокорната Мантиней. Лакедемонците отклоняват водите на реката, течаща през града, към крепостните стени, което води до тяхното срутване. Мантинейците се принуждават да капитулират, за да не бъдат пленени като военнопленници. Спартанците поставят ултиматум на предалите се да десинокизират полиса и да започнат да живеят разделени по села (Xen., Hell., V, 2, 4-7). Тази военна кампания е връхна точка в спартанската агресия спрямо Мантиней. Фактът, че тази военна кампания е първата, предприета от спартанците след победата в Коринтската война – 395–386 г. пр. Хр. – отново демонстрира стратегическата важност на този полис за спартанската хегемония в Пелопонес и цяла Елада (Xen., Hell., V, 2, 1-3).

Военната кампания, която завършва с битката при Мантиней от 418 г. пр. Хр., е една от най-интересните и показателните относно развитието на военното дело в Елада през Пелопонеската война и неустойчивата политическа ситуация между Архидамовата война (431–421 г. пр. Хр.) и Декелейската война (413–404 г. пр. Хр.). През лятото на 418 г. пр. Хр. Спарта се намира в тежка геостратегическа ситуация, която е резултат от схващането на повечето елински полиси, че лаконците са загубили войната. Отслабването на спартанците е сигнал за част от техните съюзници да се опитат да отхвърлят тяхната хегемония и да напуснат Пелопонеската симахия. Мантиней един от водещите

полиси в Аракия и след края на Архидамовата война излиза от Пелопонеския съюз. Мантинейците се ориентират към съюз с Аргос и Атина, насочен срещу спартанците. Елида и ахейските полиси също предприемат стъпки в тази посока. Аргосците, добили увереност от отслабването на спартанците и съюза си с атиняните, както и от преминаването на някои пелопонески полиси на тяхна страна, се ориентират към агресивна политика, насочена срещу спартанските съюзници в Пелопонес.

В създалата се ситуация спартанските управляващи преценяват, че е необходимо Спарта да предприеме голяма военна операция срещу Аргос, целта на която е да демонстрира, че лаконците все още са най-мощната военна сила в Пелопонес. Спартанците свикват на поход всичките си съюзници. Сборният пункт на съюзните войски е Флиунт. Лакедемонците участват в похода с цялата си войска заедно с илотите. Командва ги Агис II, син на Архидам, базилевс на Спарта (Thucyd., V, 57, 1). Лаконските войски пристигат във Флиунт, придружени от войските на тегейците и всички останали аркадски полиси, които остават верни на лакедемонците. Към пелопонеските войски се присъединяват войските на беотийците – 5000 хоплити, 5000 леко въоръжени, 500 конници и 500 спешени конници. Коринтците вземат участие в похода с две хиляди хоплити. Останалите съюзници на спартанците също пристигат във Флиунт с различни по численост контингенти. Флиунците участват във военната кампания с всичките си налични войски, защото военните операции започват от тяхна територия (Thucyd., V, 57, 2). Според Тукидид за тази военна операция, която следва да демонстрира военната мощ на спартанците и техните съюзници, лаконците събират най-великолепната и силна войска, събирана до този момент от елините (Thucyd., V, 60, 3).

Въпреки ангажираните изключително големи военни ефективи тази военна кампания завършва без битка, което до голяма степен допълнително подкопава авторитета на спартанците пред техните съюзници (Thucyd., V, 60, 1). По време на изтеглянето сред командващите в лакедемонските войски и техните съюзници започва да се надига брожение срещу действията на Агис II. Те го обвиняват, че той, въпреки изключително изгодните условия да разгроми противника, предпочита да се оттегли. Според повечето от недоброжелателите на спартанския базилевс е съществувала напълно реална възможност неприятелят да бъде разгромен в тази военна кампания, защото той е обкръжен от всички страни с много добре обучени войски от пехота и конница, предвид факта, че в дадената военна операция участват най-елитните контингенти на лакедемонците, аркадците, беотийците, коринтците, сикионците, пеленците, флейасийците и мегарците, на които аргосците в никакъв случай не са способни да се противопоставят успешно (Thucyd., V, 60, 2-4).

Скоро след тези събития в Аргос, по силата на сключения съюз, пристигат хиляда атински хоплити, командвани от стратегите Лахет и Никострат. Отначало управляващите се опитват да ги отпратят, но надделяват гласовете на демократите и е решено примирието с лаконците да бъде развалено и военните действия да започнат отново (Thucyd., V, 61, 1-3). Обединените сили на аргосци, атиняни и мантинейци се отправят срещу Орхомен в Аракия. Целта на тази военна операция е да принудят орхоменците да пуснат оставените в полиса от спартанците аркадски заложенници и да се присъеди-

нят към антиспартанския съюз. Нападнатите не оказват продължителна съпротива и приемат наложените им условия. Тяхната капитулация е предопределена от факта, че стените на Орхомен са стари и не са подготвени за отбрана. Противникът разполага с много по-силна войска от тяхната, а съюзниците им, спартанците не дават никаква индикация, че са готови да им окажат своевременна и адекватна помощ. Орхоменците се присъединяват към антиспартанския съюз, дават заложници на мантинейците и връщат тези, които лаконците са им оставили да охраняват (Thucyd., V, 61, 3-5). След успеха на военната операция срещу Орхомен лидерите на антилаконската коалиция решават да атакуват Тегея. Те се надяват на успех, защото при тях има представители на тегейските демократи, които обещават да им предадат полиса (Thucyd., V, 62).

Агис II, след завръщането си в Спарта, се оказва в много сложна ситуация. Неговите противници започват да го обвиняват, че, въпреки прекрасната възможност да разгроми аргосците и дори да превземе техния полис, той се завръща от поход без да извърши нищо достойно (Thucyd., V, 63, 1). Гневът на спартанците срещу техния базилевс се усилва изключително много, след като узнават за капитулацията на аркадския Орхомен. Под въздействието на емоциите спартанската апелата гласува къщата на Агис II да бъде разрушена и той да плати глоба от сто хиляди драхми. Впоследствие вливането в действие на взетото решение е отложено до завръщането му от подготвяната нова военна кампания срещу Аргос (Thucyd., V, 63, 2-3). Апелата приема още един закон, с който се орязват правата на спартанските базилевси по време на военни операции извън Лакедемон. Според този нов закон по време на поход базилевсът или които и да е спартански командващ задължително се съпровожда от десет спартиати. Архагета няма право да сключва мир или примирие и да провежда несанкционирани от апелата военни операции без одобрението на тези десет свои съветници (Thucyd., V, 63, 4).

По време на тези събития в Спарта пристигат пратеници от Тегея с известие, че, ако спартанците не им окажат незабавна помощ, тегейците ще минат на страната на техните противници. В създалата се кризисна ситуация действията срещу Агис II от страна на неговите противници са прекратени и той е поставен начело на една безпрецедентна за лаконците войска. В нея са включени всички налични към момента военни ефективни в Лакедемон от спартиати, периеки и илоти. Впечатление на Тукидид прави не само фактът, че лакедемонците ангажират в една военна кампания целия си наличен военски потенциал, което е прецедент за тях – не го правят даже в кампанията срещу персите, завършила с битката при Платя, но и фактът, че войската е събрана и потегля на поход с невиджана до този момент бързина, което е в пълен разрез с традициите на лаконците (Thucyd., V, 64, 1-2).

Веднага след потеглянето на войските ефорите разпращат известия да всички аркадски съюзници с призив да се присъединят към тях в околностите на Тегея. Изпратени са известия и на коринтците, беотийците, фокидците и локрите с молба да се придвижат възможно най-бързо със своите войски в посока Мантинея. Навлизайки в земите на тегейците, лаконците решават да върнат обратно в Спарта с една шеста част от спартиатите, участващи в похода, от най-старите и най-младите набори, за да могат те да осигурят отбраната на полиса (Thucyd., V, 64, 3). Дори само този факт показва

колко прибързани и хаотични са действията на ефорите, които от страх да не загубят Тегея – един от най-важните си съюзници в Аркадия, изпращат на поход всичките си налични войски, оставяйки практически своя полис без защита, а както е известно, освен от външните врагове, спартанците са заплашени постоянно и от един вътрешен враг – илотите, от който те в някои ситуации се плашат повече, отколкото от външните врагове.

Аркадските съюзници на лакедемонците се присъединяват към тях, но останалите от призованите на помощ не успяват. Първо, защото срокът за подготовка и извършване на марша е много малък, а в същото време враговете на лаконците охраняват всички подстъпи, водещи от Средна Елада към Пелопонес (Thucyd., V, 64, 4). Обединените сили на лаконците и техните аркадски съюзници нахлуват в хората на Мантинея и започват да опустошават земите на мантинейците, за да принудят противниците да влязат в бой с тях (Thucyd., V, 64, 5).

В началото на сражението аргосците и техните съюзници атакуват противника стремително, докато лакедемонците се придвижват бавно с маршова стъпка. При придвижването си фалангите извършват захождане вдясно. Тегейците от дясното крило на спартанската фаланга обхващат лявото крило на противника, където са строени атиняните. В същото време мантинейците от дясното крило на аргоско-аркадско-атинската коалиция обхождат лявото крило на спартанците, където са скиритите, неодамодите и бившите войници на Брасидас (Thucyd., V, 71, 2).

Седемте спартански лоха, разположени в центъра на лакедемонската фаланга, които са командвани лично от архегета Агис II, атакуват строените в центъра аргоски ветерани и пет аргоски лоха, които не издържат тази атака и побягват (Wheeler 1991: 148; Thucyd., V, 72, 4). Едновременно дясното спартанско крило и разположените там тегейци и лакедемонци обхождат отдалече атиняните. Последните, заплашени от пълно обкръжение от страна на тегейците и победилите в центъра седем спартански лоха, започват да отстъпват. Те успяват да избягнат пълното унищожение само благодарение на своята конница, която активно контраатакува противника и не му позволява да преследва устремно атиняните.

Спартанците, след като разгромяват центъра и лявото крило на противника, не се увличат в преследване на бягащите. Агис II спира преследването, престроява спартанската фаланга и я повежда в атака срещу мантинейците и 1000 аргосци от победилото дясно крило на противника (Thucyd., V, 73, 2), които разграбват спартанския обоз. Последните не дочакват спартанската атака, а побягват, при което понасят тежки загуби.

Победата на лаконците в битката край Мантинея, състояла се през 418 г. пр. Хр., коренно променя стратегическата ситуация в Пелопонес, а в известна степен и в цяла Елада. Преди битката Спарта е изпаднала в почти пълна изолация и съществува реална възможност тя да загуби хегемонията си в Пелопонес. След успешния за лакедемонците изход на сражението те напълно възстановяват своя разклатен авторитет сред пелопонеските полиси и сред елините извън полуострова. След битката аргосците губят увереност, че могат да победят на бойното поле спартанците и сключват съюз със своя

стар враг. Те денонсират своя съюз с Атина и малко по-късно аргоските олигарси с помощта на намиращите се под тяхно командване аргоски войски и с помощта на войски, предоставени им от техните нови съюзници – спартанците, извършват преврат в родния си полис и установяват олигархическо управление в Аргос, което се ориентира към все по-тесен съюз с лакедемонците. Обединените войски на новите съюзници Спарта и Аргос свалят от власт демократите в Сикион и ги заместват с верните на лаконците олигарси. Така само за няколко месеца след победата при Мантиней лакедемонците не само възстановяват своя военен престиж, но и успяват да поставят практически под свой контрол Аргос, техния най-голям враг в Пелопонес, с който те воюват от векове и не винаги с успех. Мантинейците също са принудени да се подчинят на новите стари хегемони на полуострова. Както вече се изтъкна, победата на лаконците при Мантиней получава отзвук в цяла Елада и възстановява разклатения военен авторитет на спартанците след поражението при Сфактерия и сключването на Никиевия мир, който е възприеман от много елини като негласно признание на спартанците за тяхното поражение в Архидамовата война. В подкрепа на посочената по-горе теза може да се изтъкне факта, че след разгрома на антиспартанската коалиция при Мантиней владетелят на Македония, Пердика II денонсира своя съюз с Атина и сключва съюз със Спарта и новият ѝ съюзник Аргос. Македонският базилевс изтъква като формален повод за промяната в своята външнополитическа ориентация произхода на своята династия от Аргос, но всички съвременници съзнават, че тази аргументация е само прикритие за неговите истински намерения, ориентирани към премахване на атинската хегемония в района на Халкидика с помощта на възстановилата своя политически и военен престиж Спарта.

Втората голяма битка край Мантиней, която се разиграва повече от петдесет години след първата, през 362 г. пр. Хр. е повратен момент в историята на Елада. Тиванците побеждават, но фактически с тази битка започва упадъкът на тяхната военна мощ. Смъртта на Епаминонд вдъхва надежди на атиняните и спартанците, че могат да възвърнат своите предишни позиции на хегемони в Елада, но тези планове се оказват химера. Атина и Спарта повече никога няма да успеят да възстановят своето предишно могъщество (Lendon 2005: 18). Няколко години по-късно в резултат от Съюзническата война (356–355 г. пр. Хр.) II Атинско архе фактически ще се разпадне след излизането от съюза на най-силните и могъщи полиси. Спарта въпреки постоянните си усилия през следващите десетилетия така и не успява да завладее отново Месения, а възстановяването на Пелопонеския съюз с хегемон Спарта е кауза пердута. Този кратък исторически анонс на ситуацията в Елада след битката при Мантиней показва, че тя има огромно влияние върху историческите процеси, които се развиват в елинските полиси в средата на IV в. пр. Хр.

Битката при Мантиней, разиграла се през 362 г. пр. Хр., слага край на последния четвърти поход, организиран от тиванския беотарх Епаминонд в Пелопонес. Тя се явява логичен край на един период в историята на Елада, известен като „тиванска хегемония“. В резултат от своите предишни три похода тиванският лидер превръща Спарта във второстепенна военна и политическа сила (Buckler 2003: 340-344). В началото тиванските успехи са приети с акламации от повечето пелопонески полиси,

но постепенно повечето пелопонесци започват да осъзнават, че има реално опасност да заместят спартанската власт с тази на тиванците (Beck 1997: 76-78). В началото на 362 г. пр. Хр. антидиванските настроения в Аркадия ескалират и част от аркадските полиси поставят ултимативно искане на Тива да изтегли своите войски от Пелопонес (Xen., Hell., VII, 4, 39-5, 3). Тиванската хегемония в Елада е застрашена. В създалата се кризисна ситуация Епаминонд реагира незабавно и организира военна експедиция срещу Спарта и нейните съюзници в Аркадия. Според основния извор за тази военна кампания – Ксенофонт, в нея вземат участие всички беотийски войски, съюзниците им от остров Евбея, военни контингенти от тесалийска конница, изпратени от Александър, тирани на Фере, и неговите противници в Тесалия (Xen., Hell., VII, 5, 4).

Тиванската военна кампания започва с неуспех, което в известна степен предвещава нейния край. Провал се опитът на Епаминонд да организира засада на атинските войски, които се насочват към Лакония, за да помогнат на спартанците. След известен престой в Немея тиванският беотарх се отказва от своите планове и продължава на юг към Аркадия, защото е заблуден от умелата диверсия на атиняните, които пускат слух, че няма да се придвижват по суша през Истмоса, а ще прехвърлят по-голямата част от своите войски по море с флота си. Тиванците се надяват, че след навлизането на техните войски в Пелопонес голяма част от колебаещите се аркадски полиси ще се присъединят към тях, но тези надежди не се оправдават. Тиванските командващи се оказват изправени пред тежка стратегическа ситуация. Повечето пелопонесци се отнасят враждебно към тях и се присъединяват към спартанците или запазват враждебен неутралитет.

Епаминонд разполага своите войски на лагер в Тегея и внимателно разузнава разположението на своите противници (Polyb., IX, 8, 2). Научавайки, че основните спартански войски са напуснали Лакония и се насочват срещу него, той повежда беотийските войски с ускорен марш към Спарта с надежда да я превземе, докато спартанските войски са далеч от родния си полис (Plut., Ages., 34, 3). Превземането на Спарта коренно би променило стратегическата ситуация и повечето колебаещи се полиси в Пелопонес, вероятно останали без подкрепата на спартанците, ще преминат на страната на тиванците. Планът на беотийския стратег се проваля, защото той не успява да осигури елемента на изненадата – спартанският базилевс Агезилай II научава за плановете на Епаминонд и с форсиран марш се завръща с командваните от него войски в Спарта (Plut., Ages., 34, 4; Polyb., IX, 8, 6).

Стратегемата, разработена от Епаминонд за спечелване на победата, доразвива тази, приложена от него в битката при Левкатра. Той формира ударна колона, престоивайки от похода в боен марш тиванските лохове. В челото на ударната колона, вероятно както при Левкатра, поставя свещения лох. Мощният удар на тази част от войска е усилен от присъединяването към тях на тиванската конница, към която са присъединени пелтасти (Hanson 1998: 211), за да усилят нейната ударна мощ допълнително.

Една рекапитулация на бойния ред, в който са строени войските на беотийците и техните съюзници, показва следното: лявото крило е заето от хоплитите на беотийците, който са прикрити от своята конница, разположена до тях, заедно с пелтасти. В центъ-

ра на фалангата се разполагат контингентите на евбейци, локри, сикионци, месенци, малийци, ениани и други съюзници. Дясното крило на фалангата е заето от аргоските хоплити (Diod., XV, 85, 2). Диодор Сицилийски, вероятно цитирайки Ефор, изчислява, че беотийците и техните съюзници разполагат с тридесет хиляди пехотинци и три хиляди конници (Diod., XV, 84, 4).

Тиванската конница атакува и разбива спартанската конница, след което атакува във фланг лаконската фаланга, която е атакувана и по фронта от тиванската ударна колона, командвана лично от Епаминонд, който се сражава в първата редица. Отначало лакедемонските хоплити устояват на атаката и в ожесточената ръкопашна схватка между тях и беотийците е ранен тежко с махайра командващият на вражеските войски. Той е изнесен от бойното поле и почива малко по-късно, след края на сражението. Лаконските хоплити побягват едва когато са атакувани във фланг от конниците и пелтастите на неприятеля. Тиванците не успяват да развият постигнатата победа, защото са деморализирани от вестта за раняването на Епаминонд (Wheeler 1991: 146). Вместо да преследват бягащия противник, тиванските конници и хоплити остават на мястото на битката. В същото време беотийските пелтасти допускат друга грешка. Те преследват прекалено енергично бягащия противник без подкрепата на своите конници и хоплити, при което се увличат и се откъсват далеч от основните тивански войски. При своето напредване беотийските пелтасти достигат до левия фланг на вражеските войски, където са строени атинските хоплити, които избиват много от тях (Xen., Hell., VII, 5, 25).

Така битката, която според съвременниците и участници в нея следва да реши съдбата на Елада, завършва без нито една от страните да удържи окончателна победа. Беотийците разгромяват спартанците, но в ръкопашния бой е ранен и по-късно умира Епаминонд, двигателят на тиванските успехи. Без него те не са способни да продължат да реализират идеята за хегемония в Елада (Buckler 1980: 220-221). Дори след раняването му те не успяват да доразвият вече спечелена победа и оставят противника да се измъкне с минимални загуби и дори да претендира за победата. Така след края на битката нищо не се решава, защото се оказва, че няма краен победител: и двете воюващи страни издигат трофей в чест на спечелената победа, с което демонстрират, че се смятат за победители. Претенциите на всеки от противниците имат своите основания, защото те си връщат взаимно телата на загиналите врагове по споразумение: ако имаше ясен победител, то само победените щяха да получат телата на своите загинали по силата на споразумение (Krentz 2002: 33).

Битката при Мантиня не решава най-важния въпрос: кой ще е хегемон на Елада. След смъртта на Епаминонд тиванските претенции за хегемония са обречени на провал и тяхната агресия постепенно губи ритъм и се ограничава отново до вечния регионален конфликт с Фокида за контрола над Делфи и средна Елада (Shrimpton 1971: 311). Спартанците така и не успяват да възвърнат предишния си авторитет и мощ, а атиняните отново се концентрират върху фикс идеята Амфиполис. Така след тази решителна според съвременниците битка ситуацията в Елада не се решава в едната или другата посока, а се наблюдава засилваща се тенденция към регионализация и постепенно изоставяне на идеята за единна Елада, която ще бъде реализирана не от някоя

от полисите, участвали в сражението при Мантинея, а от базилевсите на македоните Филип II и Александър III.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Diod.: Diodorus Siculus. Bibliotheca historica. Rec. L. Dindorfus, vol. I-V. Lipsiae: Teubner, 1866–1868.

Plutarch: Plutarchi Vitae parallelae. Rec. K. Ziegler, Vol. I-IV. Lipsiae: Teubner, 1914–1934.

Polyb.: Polybius. Historiae. Vol. III. Libri IX-XIX. Rec. L. Dindorfus. Stuttgart: Teubner, 1893.

Thucyd.: Thucydidis de bello Peloponnesiaco libri VIII, ed. C. Hude. Vol. I-II. Lipsiae: Teubner, 1930–1933.

Xen.: Xenophon. Hellenica. Ed. Strasburger. München, 1970.

Beck 1997: Beck, H. Polis und Koinon. Stuttgart.

Buckler 1980: Buckler, J. *The Theban Hegemony 371–362 B.C.* Cambridge, MA.

Buckler 2003: Buckler, J. Aegean Greece in the Fourth Century B.C. Leiden.

Hanson 1998: Hanson, V. D. Warfare and Agriculture in Classical Greece. Berkeley-Los Angeles.

Krentz 2002: Krentz, P. Fighting by the Rules: The Invention of the Hoplite Agon. – *Hesperia*, 71, 2002.

Lendon 2005: Lendon, J. E. Soldiers and Ghosts. A History of Battle in Classical Antiquity. Yale.

Shrimpton 1971: Shrimpton, G. S. The Theban Supremacy in Fourth-Century Literature. – *Phoenix*, 25, 1971.

Wheeler 1991: Wheeler, E. L. The General as Hoplite. – In: *Hoplites: The Classical Greek Battle Experience*. Ed. V. D. Hanson. London-New York.